

RIEŠENIE OTÁZKY DÔSTOJNÍKOV ARMÁDY VOJNOVEJ SLOVENSKEJ REPUBLIKY V ČS. ARMÁDE PO FEBRUÁRI 1948

ALEXEJ MASKALÍK

MASKALÍK, A.: Fates of Slovak war state officers in February 1948. *Vojenská história*, 4, 11, 2007, pp. 90 – 102, Bratislava.

The author talks about the topic of the fates of the former Slovak war state officers in Czechoslovakia after February 1948. As they formed the majority of the officers of Slovak origin the issue of their active service and further existence in the Czechoslovak army was a specific problem mainly due to the political need of the respect of the national aspect in the professional formation of officers' corps and the overall lack of professional preparation of cadres. Author analyses the consequences of the „great purgation“ for a group of Slovak veterans as well as the fact how it was reflected in the approach to the solution of mere formation of officers' corps, specially when the nationalistic structure was concerned. A special attention is paid to the formation of Czecho-Slovak commanders' corps, especially Generals corps in the relationship with the mentioned group, which should respectively illustrate the realization of the army policy in practice.

Military history. Czechoslovakia. Slovak commanders in the Czechoslovak army after February 1948.

Príslušníci veliteľského zboru armády bývalej Slovenskej republiky tvorili po skončení vojny špecifickú časť formujúceho sa dôstojníckeho zboru novej čs. armády. Predstavovali jednu z jeho najpočetnejších, zároveň ale najkontroverznejších a najproblematickejších skupín. Otázky ich pôsobenia v armáde, výkonu veliteľských a štábnych funkcií a hodnostného postupu boli priamo spojené s viacerými faktormi: 1) s požiadavkou realizovania ustanovení Košického vládneho programu o riešení národnostných aspektov armádnej personálnej politiky na princípe rovnoprávnosti českého a slovenského prvku, vytvárania slovenských národných jednotiek a pomerného zastúpenia Slovákov na vyšších stupňoch velenia, 2) s reálnymi personálnymi zdrojmi a možnosťami budovania slovenskej časti dôstojníckeho zboru, 3) s požiadavkou obsadzovania veliteľských funkcií len dôstojníkmi demokratického a antifašistického zmysľania a očisty armády od „zradcovských, kolaborantských, antidemokratických a protiludových živlov“ a 4) so značnou nedôverou velenia armády, českých politických strán a slovenských komunistov voči politickej a štátnej spoľahlivosti tejto časti slovenského dôstojníckeho zboru, osobitne dôstojníkov, ktorí sa zúčastnili vojnových akcií proti Červenej armáde.

Medzi základné charakteristické črty formovania slovenského dôstojníckeho zboru na pozadí uvedených vplyvov patrila jeho vnútorná roztrieštenosť a heterogenosť, ktorej zá-

klad predstavovala otázka účasti či neúčasti v protifašistickom odboji, najmä v SNP, ale aj odlišná politická orientácia, či sklony k šovinizmu, separatizmu a protičeským tendenciam. Nesúrodosť vyplývala aj z hľadiska vojenského pôvodu. Existencia vážnych sporov medzi jednotlivými skupinami slovenských dôstojníkov tak znemožňovala vytvorenie ich stavovskej jednoty a negatívne ovplyvňovala aj výsledky riešenia slovenskej otázky v personálnej výstavbe armády. Výrazne sa podieľala predovšetkým na prehlbovaní rezervovaného a neraz až odmietavého postoja centrálnej štátnej administratívy a najvyšších armádnych kruhov k „nedôveryhodnej“ skupine slovenských dôstojníkov spojenej so službou v bývalej slovenskej armáde. V podmienkach obmedzených personálnych zdrojov a nevyhnutného časového priestoru na prípravu nových kádrov viedol k vzniku značného disproporčného pomeru medzi dôstojníkmi českej a slovenskej národnosti, ako aj nedostatočného zastúpenia Slovákov v ústredných orgánoch vojenskej správy.

V období od leta 1945 do februára 1948 to bola práve spomenutá očista, ktorá časti dôstojníkov bývalej slovenskej armády neumožnila prijatie do čs. brannej moci. Realizovala sa predovšetkým prostredníctvom konania prijímacích komisií, ktorých činnosť sa zo začiatku riadila nariadeniami SNR z 26. 9. 1944 č. 23/1944 Zb. nar. SNR), respektíve 6. 3. 1945 (č. 8/1945 Zb. nar. SNR), neskôr ustanoveniami zákona č. 72/1946 Zb. Medzi neprijatými dominovali dôstojníci, ktorí zostali vo vojenskej službe slovenského štátu a spolupracovali s jeho ľudáckym režimom aj po vypuknutí SNP. Niektorým dôstojníkom tzv. Haššíkovej armády a dokonca aj Hlinkovej gardy sa však „vdaka“ neúplnosti či nedostupnosti informácií o ich vojnovej činnosti podarilo do čs. armády dostať a aj napriek protestom, hlavne z radov odbojárov, aj zotrvať. Osudy viacerých dôstojníkov bývalej slovenskej armády potom nepriaznivo ovplyvnil politický vývoj po parlamentných voľbách v lete 1946, respektíve pokusy centrálnej moci a komunistov paralyzovať rastúci vplyv Demokratickej strany. Politický pragmatizmus vládneho departmentu, pretrvávajúci nedostatok profesionálne pripravených vojenských kádrov, ako aj narastajúce úsilie slovenských národných orgánov o vyrovnanie najväčších disproporcií v pomernom zastúpení Čechov a Slovákov čo do počtu, zaradenia na vyššie funkcie a vo vyšších hodnostiach, však otázku „veteránov“ armády Slovenskej republiky dočasne udržiavali v prijateľnej rovine.¹ Prístupy k nim sa radikálne zmenili po vzniku monopolu komunistickej moci vo februári 1948.

Problematika národnostnej výstavby dôstojníckeho zboru čs. armády v tomto období už bola predmetom záujmu viacerých autorov. Väčšina z nich si však národnostný aspekt vší-

1 K problematike národnostnej výstavby dôstojníckeho zboru čs. armády v rokoch 1945 – 1948 bližšie pozri NAVRÁTIL, J.: Príspevek k otázkam boje o lidovou armádu na Slovensku v letech 1945 – 1946. In: *Historie a vojenství*, 1961, č. 1, s. 17-51; LIPTÁK, J.: Výstavba ČSLA v prvém poválečném desetiletí. In: *Historie a vojenství*, 1974, č. 5, s. 64-81; HANZLÍK, F.: Některé aspekty zápasu hlavních politických sil o charakter a složení důstojníckého sboru armády od konce roka 1944 do února 1948. Podkladová studie, 1991. HANZLÍK, F.: K problematice budování důstojníckého sboru Československé armády v roce 1945. (Přijímání důstojníků v roce 1945 – tzv. první očista). In: *Historie a vojenství*, roč. XLI, 1992, č. 6, s. 76-101; ŠTAIGL, J.: Vojenská identita Slovenska v kontexte výstavby čs. armády v letech 1945 – 1947. In: *Veda – armáda – společnost*, roč. 4, 1993, č. 1, s. 93-136; NAVRÁTIL, J.: K otázce výstavby Československé armády před rokem 1968. In: *Historie a vojenství*, roč. XLI, 1992, č. 5, s. 101-125; HAVLÍČEK, J.: K otázce formování a národnostního složení velitelského sboru československé armády v letech 1945 – 1948. In: *Historie a vojenství*, roč. XLII, 1993, č. 2, s. 91-110; HAVLÍČEK, J.: Slováci v důstojníckém sbore československé brannej moci v letech 1945 – 1948. In: *Zborník Armáda v dejinách Slovenska (II. časť)*, Bratislava 1993, s. 196-213; ŠTAIGL, J.: Idea slovenských národných jednotiek v povojnovej československej armáde – náčrt jej genézy do leta 1945. In: *Zborník Slovensko na konci druhej svetovej vojny – stav, východiská a perspektívy*. Bratislava 1994, s. 200-206; LICHNOVSKÝ, M.: Bedřich Reicin a československá armáda II. (1945 – 1948). In: *Historie a vojenství*, roč. XLIII, 1994, č. 2, s. 3-43; Armáda v zápase o politickou moc v Československu v letech 1945 – 1948. In: *Sborník dokumentů*, Praha 1993.

mala zväčša v kontexte celkového procesu personálnej výstavby tejto ozbrojenej zložky.² Hlbšia analýza účinkovania skupiny dôstojníkov bývalej slovenskej armády v čs. armáde a prístupu novej mocenskej elity k nim doposiaľ absentuje. Naša štúdia sa zaoberá uvedenou problematikou v období od februára 1948 do polovice 50. rokov, t. j. v čase, keď došlo v čs. armáde k prevratným zmenám a keď jej dôstojnícky a veliteľský zbor sa stal objektom masových čistiek. Štúdia nemá ambíciu riešiť predmetnú problematiku komplexne, v celej šírke a vo všetkých súvislostiach. Jej cieľom je na základe podrobného archívneho výskumu priblížiť niektoré, podľa nášho názoru ťažiskové problémy uvedenej skupiny slovenských dôstojníkov, a to s prihliadnutím na celkový vývoj národnostnej štruktúry dôstojníckeho zboru. Pozornosť sústreďuje predovšetkým na slovenskú časť čs. vojenskej generality, kde na konkrétnych faktoch dokumentuje realizáciu nových „triednych a politických“ zásad personálnej politiky a riešenia národnostnej otázky v armáde. Okrem „klasických“ metód historickej práce je v štúdiu využitá aj štatistická metóda, ktorá umožnila plastickejšie a výstižnejšie ukázať, ako sa v dôsledku politických represíí a „nových“ prístupov vyvíjali percentuálne iné ukazovatele národnostného pomeru v dôstojníckom zbore a tiež ako sa kvantitatívne i kvalitatívne menila štruktúra skupiny bývalých dôstojníkov slovenskej armády. Mnohé z uvedených číselných údajov poopravia doposiaľ známe a zaužívané fakty.

K 15. februáru 1948 bolo v armáde 13 366 dôstojníkov z povolania, z toho iba 2 191 dôstojníkov slovenskej národnosti, čo predstavovalo zhruba 16,4 % z ich celkového počtu. Takmer 70,8 % (1 551 osôb) z nich slúžilo v období druhej svetovej vojny v armáde bývalého Slovenského štátu. 537 z nich ešte pochádzalo z predmníchovskej armády, 696 bolo dôstojníkmi prevzatými priamo z armády Slovenskej republiky, 260 ich bolo menovaných z jej rotmajstrov a 58 bolo aktivovaných z jej záložných dôstojníkov.³ Z percentuálneho hľadiska predstavoval podiel dôstojníkov vojnového slovenského štátu na celkových počtoch dôstojníckeho zboru čs. armády 11,6 %. Z hľadiska národnostnej štruktúry jednotlivých hodnostných kategórií dôstojníckeho zboru bol výrazný nepomer Slovákov k dôstojníkom českej národnosti predovšetkým v radoch čs. generality, keď zo 139 generálov bolo slovenských len 17, teda len niečo viac ako 12,2 %.⁴ Treba však podotknúť, že bez výnimky šlo všetko o príslušníkov bývalej slovenskej armády.⁵ V personálnom obsadení najdôležitejších armádnych funkcií (t.j. funkcií v rámci Ministerstva národnej obrany – MNO a Hlavného štábu – HŠ, resp. veliteľstiev vojenských oblastí – VO, armádnych zborov a divízií) podiel Slovákov dosahoval 16,2 %. Z celkového počtu 68 kľúčových miest zastávali Slováci 11, z to-

2 K problematike národnostnej výstavby dôstojníckeho zboru čs. armády v období po februári 1948 bližšie pozri ŠOLC, J.: KSC – vedoucí síla budování ČSLA jako armády socialistického typu v letech 1948 – 1955. In: Historie a vojenství, 1971, č. 2-3, s. 324-351; ŠVONDR, M.: *Důstojnický sbor československé armády v letech 1945 – 1949*. Bratislava 1972; MOUREK, Z.: *Výstavba důstojnického sboru v letech 1950 – 1954*. Bratislava: VAAZ-VPF 1972; MATOUŠEK, M.: *Důstojnický sbor československé lidové armády v letech 1955 – 1959*. Bratislava: VAAZ-VPF 1972; ŠTAIGL, J.: *Národnostná štruktúra vo veliteľskom zbore československej armády v rokoch 1945 – 1972*. Podkladová štúdia 1991; ŠTAIGL, J.: Slovenský národný prvok vo výstavbe dôstojníckeho zboru československej armády v rokoch 1948 – 1970. In: *Zborník Armáda v dejinách Slovenska* (II. časť), Bratislava 1993, s. 214-239; GÍMEŠ, E.: Slováci v Čechách v rámci ozbrojených síl v letech 1951 – 1955. In: *Slezský sborník*, roč. 96, 1998, č. 3, s. 194-201.

3 ŠVONDR, M.: *Důstojnický sbor československé armády v letech 1945 – 1949*. Bratislava: VAAZ-VPF 1972, s. 151.

4 VÚA—VHA Praha, Osobní věstníky MNO 1945 – 1948.

5 Boli to títo slovenskí generáli – generál šéf veterinárnej služby Mikuláš Ferjenčík, divízný generál Michal Širica, brigádni generáli Mikuláš Markus, Ján Imro, Ján Ambruš, Viliam Lichner, Július Nosko, Emil Perko, Jozef Marko, Ján Pavol Kuna, Jozef Martin Kristín, František Borský, generáli justície Samuel Korbel a Ivan Trebichavský, generál intendancie Vojtech Danielovič, generál stavebníctva Vojtech Kováč a generál zdravotníctva Ján Paškan.

ho až 10 bolo príslušníkov bývalej slovenskej armády. Z tohto počtu obsadili príslušníci slovenskej armády – účastníci SNP 4 posty, po dve funkčné miesta obsadili tí, ktorí sa v priebehu vojny stali dôstojníkmi 1. čs. armádneho zboru v ZSSR a čs. vojenských jednotiek na Západe, rovnako dve obsadili dôstojníci, ktorí sa odbojovej činnosti vôbec nezúčastnili. Iba jediný spadal do skupiny politických väzňov.⁶

Februárové udalosti a víťazstvo komunistov rozhodujúcim spôsobom ovplyvnili ďalšiu výstavbu ozbrojených síl. Kľúčovými sa ukázali byť nové hladiská pri posudzovaní funkcie a poslania armády, obzvlášť jej veliteľského zboru. Ak pred februárom bola za hlavné kritérium spôsobilosti a pokrokovosti považovaná požiadavka demokratickosti, antifašistického zmysľania a aktívnej účasti v odboji, potom v rokoch 1948/1949 sa začína postupne, ale systematicky presadzovať triedny pohľad na funkciu a poslanie dôstojníka a rozhodujúcim kritériom sa stala miera oddanosti novému režimu a prosovetskej orientácii štátu.⁷ Vlna očisty spustená bezprostredne po februári sa tak zamerala predovšetkým na dôstojníkov, ktorí sa netajili svojim demokratickým zmysľaním, či odmietavým postojom k mocenským ambíciám a praktikám komunistickej strany, mali negatívny postoj k ZSSR, alebo len vyvolávali podozrenie zo sympatií k predstaviteľom bývalých občianskych politických strán.

Pofebruárová očista veliteľského zboru čs. armády prebiehala v dvoch základných etapách. Vo svojej prvej etape, trvajúcej od februára 1948 do konca roka 1949, tvrdo postihla aj dôstojníkov slovenskej armády, teda dôstojníkov, ktorí sa z pohľadu novej vládnucej garnitúry javili ako „nedôveryhodní“.⁸ Čistky sa zamerali hlavne na tých, ktorí sa aktívne zúčastnili bojov proti ZSSR, vrátane tých, ktorí neskôr aktívne pôsobili počas SNP v povstaleckej armáde.

Už bezprostredne po februári 1948 bolo z čs. armády prepustených, resp. poslaných na tzv. „dovolenku s čakaním“ 840 vysokých dôstojníkov⁹. Z uvedeného počtu bolo 19 generálov, z toho 1 bývalý príslušník slovenskej armády, veliteľ VIII. armádneho zboru brigádny generál Pavol Kuna.¹⁰ V generálskej hodnosti bol pritom len niečo vyše roka. Priťažujúcimi okolnosťami boli jeho legionárska minulosť, ako aj jeho pôsobenie na východnom fronte vo funkcii veliteľa Zaisťovacej divízie. V réžii komunistickej iniciatívy stihol do konca roka 1948 podobný osud ďalších 31 čs. generálov, z toho 5 slovenských.¹¹ Počty prepustených generálov tak len za prvý pofebruárový kalendárny rok narástli na 50. Dovedna 6 z nich predstavovali Slováci, opäť všetci boli bývalými príslušníkmi slovenskej armády, čo znamenalo 12 % z postihnutých a takmer 35,3 % zo všetkých slovenských generálov, povýšených od ro-

6 ŠVONDR, M.: *Důstojnický sbor československé armády v letech 1945 – 1949*. Bratislava: VAAZ-VPF 1972, s. 152-154.

7 MOUREK, Z.: *Výstavba důstojnického sboru v letech 1950 – 1954*. Bratislava: VAAZ-VPF 1972, s. 8-18.

8 K čistkám a k prenasledovaniu príslušníkov čs. dôstojníckeho zboru po februári 1948 pozri: NAVRÁTIL, J. – HOCHSTEIGER, T.: Očista veliteľského zboru v púťnorovom období výstavby čs. lidové armády. In: *Historie a vojenství*, 1962, č. 6, s. 757-798; BŘACHOVÁ, V.: Destrukce důstojnického sboru čs. armády po únoru 1948. In: *Historie a vojenství*, roč. XLI, 1992, č. 3, s. 109-127; Destrukce čs. důstojnického sboru po únoru 1948. Praha 1993; LICHNOVSKÝ, M.: Bedřich Reicin a československá armáda (1948 – 1952). In: *Historie a vojenství*, 1995, roč. XLIV, č. 6, s. 81-117; BÍLEK, J.: Hlavní směry, formy a etapy destrukce důstojnického sboru československé armády na přelomu čtyřicátých a padesátých let minulého století. In: *Vojenská akademie v Brně*, 2004, řada C–D, č. 2, s. 203- 213; Československá armáda jako obět i nástroj politické perzekuce. Sborník vybraných dokumentů z let 1948 – 1953. Praha 2005.

9 BŘACHOVÁ, V.: Destrukce důstojnického sboru čs. armády po únoru 1948. In: *Historie a vojenství*, roč. XLI, 1992, č. 3, s. 109-127

10 VÚA–VHA Praha, Osobní věstníky MNO 1948.

11 AMV Praha, f. 302-289-3 (zoznam však nie je úplný ani presný).

ku 1945.¹² Vojenskej služby boli po svojej emigrácii do zahraničia zbavení generáli Ambruš (veliteľ letectva VO 4, v období druhej svetovej vojny príslušník RAF a čs. vojenský a letecký atašé v Kanade) a Ferjenčík (v rokoch 1945 – 1946 bývalý štátny tajomník MNO, potom poverenník pre veci vnútorné). Služby boli ďalej zbavení generáli Marko (veliteľ spojovacieho vojska na HŠ), Kristín (predseda Prijímacej komisie MNO pre dôstojníkov a rotmajstrov slovenskej národnosti) a generál intendancie Danielovič (veliteľ tyla VO 4).¹³ V dôsledku „zaujetí proti ľudovë-demokratickému zřízení“ a „poškození dobrého jména vojska“ boli všetci prepustení z armády ako politicky nežiadúci. Okrem posielania na zvláštne dovolenky, ktoré sa fakticky rovnali vyhodeniu z armády, bola navyše značná časť „nedôveryhodných“ slovenských dôstojníkov premiestňovaná z ústredných orgánov MNO a HŠ.¹⁴

„Obchádzanie“ dôstojníkov bývalej slovenskej armády pri obsadzovaní riadiacich a štábných funkcií v armáde a povyšovaní do vyšších dôstojníckych, resp. generálskych hodností, bolo sprievodným javom pretrvávajúcej nedôvery komunistických štátnych a straníckych špičiek voči týmto dôstojníkom. Ako príklad možno uviesť, že v roku 1948 bol do prvej generálskej hodnosti povýšený zo 46 dôstojníkov len jediný dôstojník slovenskej národnosti, čo predstavovalo 2,2 % z ich celkového počtu.¹⁵ 13 slovenských generálov sa tak k 1. januáru 1949 podieľalo na celkových počtoch čs. generality len 9,9 % podielom. Pokdes v radoch armádnej elity bol teda evidentný, do značnej miery však súvisel s existujúcim nedostatkom slovenských dôstojníkov vyššej hodnostnej kategórie, ktorí by neboli „kompromitovaní“ službou v slovenskej armáde. Napriek tomu, že si komunistické vedenie jasne uvedomovalo, že ich zbavovaním dochádza k poškodzovaniu armády, najmä po stránke vojensko-odbornej,¹⁶ neváhalo pokračovať v ich odstraňovaní.

Aj v nasledujúcom období preto pokračovalo masové prepúšťanie dôstojníkov z armády, a to bez ohľadu na ich dosiahnutú hodnosť, vek či zaradenie. Opäť neobišlo ani predstaviteľov slovenskej generality. V marci 1949 boli najprv po polročnej nútenej dovolenke s čakaním daní do výslužby generáli justície Samuel Korbel (prednosta legislatívneho odboru MNO) a Ivan Trebichavský (zástupca predsedu Najvyššieho vojenského súdu).¹⁷ V apríli 1949 bol zbavený vojenskej služby veliteľ IV. armádneho zboru a niekdajší 2. podnáčelník HŠ (v období druhej svetovej vojny, okrem iného prednosta výcvikovej skupiny Hlavné-

12 VÚA–VHA Praha, Osobní věstníky MNO 1948.

13 VÚA–VHA Praha, zberka kvalifikačných listín, kmeňových listov a osobných spisov Jána Pavla Kunu, Jána Ambruša, Jozefa Marka, Jozefa Martina Kristína, Vojtecha Danieloviča.

14 Podobný osud stihol aj rad ďalších príslušníkov bývalej slovenskej armády, vrátane významných predstaviteľov národnooslobodzovacieho hnutia. Odvolaní sú veliteľ 9. divízie plk. pech. Ján Černek, niekdajší čs. vojenský a letecký atašé v Belehrade pplk. pech. Ján Korecký, či veliteľ Doplňovacieho okresného veliteľstva v Banskej Bystrici, plk. dopl. Oskar Lichner, u ktorých odvolaniu v nie jednom prípade predchádzala ostrá diskriminačná kampaň. Pri prepustení niekdajšieho veliteľa ŠDZ pechoty v Poprade plk. pech. Štefana Želinského zavážilo najmä jeho počínanie počas februárového prevratu, keď ako veliteľ práporu vo Zvolene odmietol predstaviteľom KSS vydať z tamojších kasárni zbrane. Pod „nedôveryhodnosť“ zástupcu veliteľa 10. divízie, bývalého veliteľa 4. divízie a prednostu úradu štátneho tajomníka, plk.gšt. Antona Cipricha, sa podpísal fakt, že mal manželku neslovenskej národnosti. VÚA–VHA Praha, zberka kvalifikačných listín a kmeňových listov Jána Černeka, Jána Koreckého, Oskara Mikuláša Lichnera a Štefana Želinského a Antona Cipricha (Cypricha).

15 VÚA–VHA Praha, Osobní věstníky MNO 1948.

16 Správa náčelníka Hlavnej správy a osvetý generála Jaroslava Procházku z júla 1948. Dôsledným prevádzkaním očistných opatrení voči skúseným dôstojníkom slovenskej armády došlo podľa neho k situácii, že „není slovenských kandidátů na místa velitelů divízi, neboť mnozí vysocí důstojníci spolehliví ještě nedorostli“. NA Praha, 100/24-56-903.

17 Seznam důstojníků a rotmistřů odeslaných rozhodnutím APS na dovolenou – sledování. VÚA–VHA Praha, príloha k č.j. 40.855 taj. A-1948. Blížšie pozri HANZLÍK, F.: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945 – 1950*. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2003, prílohy s. 343-345.

ho veliteľstva MNO v Londýne), divízny generál Ján Imro, z armády prepustený tri mesiace nato. Do konca roka stihol podobný osud aj náčelníka správy výchovy a osvetu VO 4 Branislava Manicu, ktorý bol v generálskej hodnosti iba od októbra 1948.¹⁸ Pri celkovom počte 28 čs. generálov, ktorí boli za rok 1949 nútení opustiť armádu, predstavoval úbytok slovenských generálov v celoarmádnom merítku 14,3 % všetkých prepustených generálov. Vo všetkých prípadoch išlo o skúsené dôstojnícke kádre bývalej slovenskej armády.¹⁹

S výnimkou už „klasického“ vážneho kádrového nedostatku v podobe účasti na východnom fronte sa však u iných rozhodujúcou mierou pod vyhodenie z armády podpísala skutočnosť, že počas vojny padli do nemeckého zajatia.²⁰ Popri masovému prepúšťaniu v tomto období boli urobené aj pomerne rozsiahle výmeny veliteľov vyšších jednotiek na Slovensku, mnohí z nich boli preradení na menej významné posty, resp. posty nezodpovedajúce ich vojenským skúsenostiam a odbornosti. Tvrdý postih dôstojníkov bývalej slovenskej armády však nekončil len ich preradením do výslužby, resp. do zálohy, poprípade ich odvolaním z funkcie, ale v mnohých prípadoch pokračoval aj v občianskom živote.²¹ Odňatie hodnosti a degradácia často len predchádzali systematickej perzekúcií, nezákonnej diskriminácii a prenasledovaniu.²² Mnohí z prepustených dôstojníkov prišli po odchode z armády o akýkoľvek nárok na vojenský dôchodok, čím sa dostávali do zložitej finančnej situácie. Často sa márne pokúšali nájsť si čo i len podradné zamestnanie. Len malej časti z nich sa podarilo opustiť územie republiky a emigrovať do zahraničia.²³

Do konca roka 1949 bolo prepustených dovedna 2 125 dôstojníkov a generálov.²⁴ V rámci

-
- 18 VÚA-VHA Praha, zbierka kvalifikačných listín a osobných spisov Samuela Karola Korbela, Ivana Trebichavského, Jána Imra a Branislava Vladimíra Manicu.
- 19 V prípade ďalších prepustených išlo taktiež o kvalitne pripravené kádre s pomerne rozsiahlymi frontovými skúsenosťami. Príčinou bola opäť „kritika politiky KSČ a záporný postoj k ZSSR“. V lete 1949 boli z armády vyhodení veliteľ delostrelectva VI. armádneho zboru, plk.del. Jakub Hluchý a veliteľ delostrelectva 7. divízie, plk.del. Alexander Korda. Profesor všeobecnej taktiky a taktiky vyšších jednotiek na Vysokej škole Válečnej, pplk.gšt. Ján Straka, sa na zoznam „politicky nespoľahlivých osôb“ dostal predovšetkým pre svoje rodinné väzby na ministra obrany armády bývalého slovenského štátu, Ferdinanda Čatloša. Pre „styky s dôstojníkmi prepustenými z politických dôvodov“ boli funkcie zbavení a následne z armády prepustení aj veliteľ 4. Leteckej divízie, plk.let. Mikuláš Lisiciký a posádkový veliteľ Košic, plk.pech. Ladislav Bodický, pri kádrovom hodnotení ktorého najviac zavážila legionárska minulosť v Rusku. VÚA-VHA Praha, zbierka kvalifikačných listín a kmeňových listov Jakuba Hluchého, Alexandra Kordu, Jána Straku, Mikuláša Lisického a Ladislava Bodického.
- 20 Za všetkých spomeňme veliteľa tankového veliteľa VO 4, plk.tank. Štefana Čániho, posádkového veliteľa v Bratislave, plk.pech. Jaroslava Kmicikieviča a náčelníka štábu veliteľstva pechoty na HŠ MNO, pplk.gšt. Štefana Murgaša. Ani po roku 1949 nebol osud k podobným zhovievavejší. Prepustení boli napr. veliteľ tankového vojska a oblastný inšpektor brannej výchovy VO 4, plk.tank. Ján Malár a niekdajší veliteľ 4. a 9. divízie, plk.gšt. Jan Juraj Stanek. VÚA-VHA Praha, zbierka kvalifikačných listín a kmeňových listov Štefana Čániho, Jaroslava Kmicikieviča (Kmicikievicza), Štefana Magyara – Murgaša, Jána Malára a Jána Juraja Staneka.
- 21 Bližšie pozri BÍLEK, J.: Tábor nucené práce Mírov. In: *Historie a vojenství*, roč. XLVII, 1998, č. 4, s. 99-105.
- 22 Niektorí z nich boli ako „najnebezpečnejšie živly“ „izolovaní“ v TNP na Mírove, kde medzi 268 bývalými dôstojníkmi a 9 generálmi (väznenými v rokoch 1949 – 1951) boli neoprávnene väznení aj generál Kováč a plukovník Jozef Bezruč a Ján Malár. VÚA-VHA Praha, MNO/HKS 1951, č.j. 001516. Ocitil sa tu tiež aj pplk. Vladimír Ševčík a mjr.let. Anton Matušek, do TNP zaradený v mylnej domnienke, že ide o príslušníka britskej RAF. VA Trnava, zbierka kvalifikačných listín a kmeňových listov Jozefa Bezruča, Vladimíra Ševčíka a Antona Matušeka.
- 23 Do augusta 1948 išlo o 191 osôb, medzi ktorými boli aj významní slovenskí predstavitelia odboja druhej svetovej vojny. Zo Slovákov to boli vedľa spomenutých generálov Ambruša a Ferjenčíka aj generál Mirko Vesel (bývalý náčelník štábu veliteľstva delostrelectva na HŠ MNO), ktorý pre intrigy voči svojej osobe už v októbri 1947 dobrovoľne odišiel z armády. Nesúhlas s nastoleným režimom vyjadril odchodom do emigrácie aj šéf americkej sekcie spravodajského oddelenia HŠ, pplk.gšt. Peter Vlčko. Z obavy pred prenasledovaním a perzekúciami ušli do zahraničia v priebehu roka 1949 aj generáli Korbel a Trebichavský, ich príklad tiež nasledoval plk. Ciprich.
- 24 BŘACHOVÁ, V.: Destrukce důstojnického sboru čs. armády po únoru 1948. In: *Historie vojenství*, roč. XLI,

prvej etapy očisty tak od „vítazného februára“ vzrástol počet prepustených dôstojníkov už na 2 965 osôb spolu. Necelých 14,4 % zo všetkých prepustených dôstojníkov, t. j. 426 osôb, tvorili dôstojníci slovenskej národnosti. Z nich až 318 pochádzalo z armády Slovenského štátu, čo v pomere k 15. februáru 1948 predstavovalo 20,5 % z ich celkového početného stavu a z dôstojníkov slovenskej národnosti všeobecne 74,6 %. Z tohto počtu bolo 162 dôstojníkov, ktorí slúžili ešte v bývalej predmnichovskej armáde, 124 bolo takých, ktorí sa stali dôstojníkmi počas vojenskej služby v slovenskej armáde, 27 bolo menovaných z radov jej rotmajstrov a 5 aktivovaných zo zálohy. Až 63 % z nich nebolo účastníkmi odboja.²⁵

Z celkového počtu prepustených dôstojníkov za toto obdobie bolo až 76 generálov, čo znamenalo 54,7 % z ich stavu k 15. februáru 1948.²⁶ Ešte alarmujúcejšia bola situácia prepustených slovenských generálov, z ktorých bolo v priebehu necelých dvoch rokov z armády vyhodnených 9, teda viac ako 52,3 % z ich stavu spred dvoch rokov. Ak vezmeme do úvahy, že v rovnakom období boli do generálskej hodnosti povýšení len 4 dôstojníci slovenskej národnosti²⁷, z ktorých jeden uvedené obdobie taktiež „neprežil“, potom môžeme s istým nadnesením hovoriť o pofebruárovej likvidácii slovenskej generality. Aj v kádrovom obsadení vyšších funkcií, kde bola situácia z národnostného hľadiska najviac zložitá, bol stav kritický. Po armádnej čistke v rokoch 1948 – 1949 však napriek tomu dochádzalo k zlepšeniu národnostného zloženia dôstojníckeho zboru v prospech slovenského prvku a podiel slovenských dôstojníkov na celkovom zastúpení v dôstojníckom zbore čs. armády vzrástol koncom roka 1949 na 18,2 %. Z celkového počtu 19 201 dôstojníkov a generálov k 31. decembru 1949 bolo už iba 3 495 Slovákov, aj keď posun nastal predovšetkým v kategórii nižších dôstojníkov, resp. dôstojníkov slúžiacich na nižších veliteľských a štábnych funkciách. Svedčilo o tom približne 11,8-né % zastúpenie Slovákov na HŠ²⁸ a len 9,9-né % zastúpenie Slovákov v radoch čs. generality, keď zo 111 generálov bolo slovenskej národnosti len 11.²⁹ V porovnaní so stavom spred februára 1948, teda v oboch prípadoch, zaznamenal podiel dôstojníkov slovenskej armády na týchto počtoch v takom krátkom období výrazný pokles.

V rokoch 1950 – 1954 prebehla podľa sovietskeho modelu a sovietskych skúseností rýchla výstavba čs. armády. V napätjej medzinárodnej atmosfére a v podmienkach upevňovania homogenného ideového a politického charakteru sovietskeho bloku našla proklamovaná téza o triednej a ideologickej podstate možného stretnutia svoj zákonitý odraz vo zvyšovaní požiadaviek na triednu a politickú spoľahlivosť príslušníkov veliteľského zboru. Začala sa druhá etapa politických represí a perzekúcií, ktoré v spojení s masívnym prílivom „robotníckych“ kádrov, nakoniec viedli v priebehu prvej polovice 50. rokov k zásadnej zmene kvality i samotného charakteru veliteľského zboru.

Represívne zásahy nabrali na intenzite a tentoraz boli z pohľadu vládnej moci dôsledné,

1992, č. 3, s. 109-127.

25 ŠVONDR, M.: Důstojnícký sbor československé armády v letech 1945 – 1949. Bratislava: VAAZ-VPF 1972, s. 155.

26 VÚA-VHA Praha, Osobní věstníky MNO 1948 – 1949.

27 S výnimkou Františka Engela, skúseného dôstojníka 1. čs. armádneho zboru v ZSSR išlo o dôstojníkov bývalej slovenskej armády – Branislava Manicu, Elemíra Polka a Antona Rašlu. VÚA-VHA Praha, Osobní věstníky MNO 1948 – 1949.

28 Z celkového počtu 338 dôstojníkov ich na HŠ pracovalo iba 40, tiež výlučne dôstojníci bývalej slovenskej armády. ŠTAIGL, J.: K otázke zastúpenia Slovákov v dôstojníckom zbore československej armády po februári 1948. In: *Česko-slovenská historická ročenka*, 1998, č. 3, s. 124.

29 VÚA-VHA Praha, Osobní věstníky MNO 1948 – 1949.

absolútne ignorujúce dovedy ako-tak rešpektované potreby udržania odbornej a profesionálnej úrovne veliteľského zboru pre zachovanie bojaschopnosti samotnej armády. Čistky a represie zasiahli všetky skupiny a kategórie dôstojníckeho zboru bez rozdielu. Odborné hľadiská, ako sú kvalifikácia a nadobudnuté vojnové skúsenosti, boli beznádejné vytlačené do pozadia a rozhodujúcimi sa pre zotrvanie v armáde a služobný postup stali triedne a politické kritériá. „Správny“ triedny profil a politická spoľahlivosť boli podmienené predovšetkým vojenskou minulosťou dôstojníkov, resp. vojenským pôvodom v období, ktoré predchádzalo vzniku čs. armády. V skupine dôstojníkov slovenskej národnosti išlo opäť predovšetkým o dôstojníkov pochádzajúcich z armády slovenského štátu, avšak už aj vrátane tých, ktorí sa v priebehu vojny stali príslušníkmi 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Na rad sa dostali aj dôstojníci, ktorým istá obmedzenosť a limitácia rozsahu predchádzajúcich čistiek „umožnila“ februárové udalosti „prežiť“.

Druhá vlna pofebruárových represíí, ktorá trvala zhruba do konca roka 1952, bola ešte tvrdšia ako predchádzajúca. Postihla opäť najmä vyššie veliteľské kádre. Pre politickú nespoľahlivosť bolo len v roku 1950 prepustených a následne rôznymi spôsobmi perzekvovaných údajne až okolo 1 835 dôstojníkov.³⁰ V ovzduší permanentného obviňovania veliteľského zboru zo zámerného sabotovania výstavby armády podľa sovietskeho modelu, prerástla kritika politickej nespoľahlivosti, ktorou mala väčšina zo slovenských dôstojníkov narúšať „morálnu a politickú jednotu“ dôstojníckeho zboru, až do roviny obviňovania z pokusov o rozvracanie čs. armády a čs. štátnosti vôbec.³¹ V kádrovom hodnotení čoskoro pribudlo aj podozrenie zo „slovenskej nacionalistickej úchylky“. Pre zamedzenie šírenia tohto „nebezpečenstva“ bol v rámci armádneho mechanizmu v slovenskej časti veliteľského zboru realizovaný rad personálnych presunov.³² Približne okolo 500 ich príslušníkov bolo v tomto období prepustených do zálohy, prevelených na nižšie funkcie, alebo zaradených mimo hlavných druhov vojsk.³³ Kritická situácia v podiele slovenských kádrov na vyšších veliteľských a štábnych funkciách v armáde sa tak len prehĺbila.

V priebehu jari a leta 1950 bola z armády nútená odísť štvorica ďalších slovenských generálov. Ako jeden z prvých opustil armádu po tzv. dovolenke s čakaním aj generál stavebníctva, prednosta stavebného a ubytovacieho oddelenia MNO, Vojtech Kováč. Okrem neho však aj príslušník 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, ktorý v armáde slovenského štátu neslúžil, brigádny generál František Engel, náčelníkom zdravotnej služby VO 1. V generálskej hodnosti pritom nebol ani pol roka. Ako jednému z mála však režim umožnil v druhej polovici 50. rokov návrat do armády. V auguste boli z armády prepustení bývalý veliteľ VII. armádneho zboru a zástupca veliteľa VO 3, divízny generál Mikuláš Markus a niekdajší 2. podnáčelník HŠ a náčelník štábu veliteľstva tyla VO 4, brigádny generál František Borský, u ktorého bol zrejme „najvážnejším kádrovým nedostatkom“ popri službe v slovenskej armáde židovský pôvod.³⁴ Účasťou a dosiahnutými „úspechmi“ na východnom fronte sa

30 BÍLEK, J.: Československá armáda jako objekt a subjekt politických represí. In: *Zborník Armáda a spoločnosť na Slovensku v kontexte európskeho vývoja 1948 - 1968*. Bratislava 1996, s. 94. Autor tu uvádza, že od februára 1948 do konca roka 1950 bolo z čs. armády prepustených viac než 4 800 vojakov z povolania, čo pri odrátaní počtu prepustených dôstojníkov za roky 1948 a 1949 nás privádza k uvedenému číslu.

31 ŠTAIGL, J.: *K některým problémům vývoje národnostní struktury velitelského sboru čs. armády v letech 1948 - 1970*. Podkladová štúdia, Bratislava 1991, s. 5-13.

32 ŠTAIGL, J.: Armáda na Slovensku ako objekt a subjekt politických represíí po februári 1948. In: *V tieni totality. Zborník Perzekúcie na Slovensku v začiatkoch komunistickej totality (1948 - 1953)*, Bratislava 1996, s. 45-50.

33 VHA Trnava, VO 4 - štáb, č.j. 11.020/dôv. 1950.

34 VÚA-VHA Praha, zbierka kvalifikačných listín, kmeňových listov a osobných spisov MUDr. Františka Engela, Mikuláša Markusa, Františka Milana Borského - Bergera a Vojtecha.

z pohľadu vládnej moci skompromitovali aj ďalší vyšší dôstojníci slovenskej národnosti.³⁵ Podiel slovenských dôstojníkov na početnom stave čs. generality, ktorý bol neustále znižovaný, sa však v tomto období ustálil, keďže počet vyhodnených slovenských generálov výrazne nepresiahol počet tých novovymenovaných.³⁶

V priebehu roka 1951 očista veliteľského zboru čs. armády pokračovala v nezmenšenej miere, predstavovala však akýsi kulminálny bod politickej perzekúcie skupiny vyšších dôstojníkov a generálov. Z politických dôvodov bolo z armády prepustených ďalších 970 dôstojníkov.³⁷ Veľký úbytok nastal najmä v kategórii generálov a plukovníkov, takže možno hovoriť o likvidácii celej armádnej špičky. Podobne ako v priebehu prvej etapy, aj v tejto dochádzalo k evidentnému zbavovaniu sa slovenských generálov, ktorých minulosť bola akokoľvek spojená s armádou bývalého slovenského štátu. „Nevhodná“ minulosť, ktorá mala najst svoj odraz v ich nízkej autorite, sa stala pre armádne stranícke špičky vhodnou zámenkou ako vysvetľovať prehlbujúcu sa vojenskú nedisciplinovanosť v armáde a ako zabrániť „možnému narušeniu politickej jednoty dôstojníckeho zboru“.³⁸ Disproporcia v národnostnom zložení veliteľského zboru, najmä čs. generality, sa tak v tomto období len zvýraznila. Zo 48 prepustených generálov bolo 5 Slovákov, t. j. okolo 10,4 % z uvedeného stavu.³⁹ Armádu musel na základe vykonštruovaného obvinenia opustiť hodnostne najvyšší Slovák, bývalý veliteľ VO 4, zborový generál Michal Širica (zbavený funkcie v septembri predchádzajúceho roka). Mnohých iritovala najmä jeho minulosť počas „legionárčenia“ v Rusku, čo bol tiež jeden z motívov jeho neskoršieho väznenia. Odísť musel aj prednosta dopravného odboru MNO brigádny generál Viliam Lichner, ktorému „čiernu škvrnu“ v podobe účasti na východnom fronte „nevymazalo“ ani zbehnutie zo slovenskej armády a dobrovoľný vstup do čs. východných jednotiek. V lete stihol podobný osud aj veliteľa delostrelectva I. armádneho zboru, niekdajšieho veliteľa 10. divízie a delostrelectva VO 4, brigádneho generála Emila Perka. Z politických dôvodov boli nútení odísť aj veliteľ 10. divízie a niekdajší prednosta obranného spravodajstva VO 4 Ján Malár a veliteľ 9. divízie Dezider Kalina. V generálskej hodnosti teda obaja nepobudli ani len rok.⁴⁰

Nepohodlní dôstojníci boli donútení odísť z armády aj pre tzv. zdravotnú a odbornú nespôsobilosť, dosiahnutie vekovej hranice, v nejednom prípade aj na základe vlastnej žiadosti.⁴¹ Rad dôstojníkov – Slovákov – bol opäť prevelený na podradné funkcie, alebo na funk-

35 Medzi nimi veliteľ delostrelectva VII. armádneho zboru, plk.del. Jozef Vogl, niekdajší posádkový veliteľ v Bratislave a zástupca veliteľa čs. vojenskej misie vo Viedni, pplk.gšt. Martin Kučera, čs. vojenský a letecký atašé v Bukurešti plk.del. Jozef Dobrovodský, či veliteľ 7. delostreleckej brigády, plk.del. Miloš Vesel, ktorého brat Milan zdieľal podobný osud predchádzajúci rok. VÚA-VHA Praha a VA Trnava, zbierka kvalifikačných listín a kmeňových listov Jozefa Vogela, Martina Kučeru, Jozefa Dobrovodského a bratov Miloša a Milana Veselovcov.

36 V priebehu roka 1950 boli do prvej generálskej hodnosti povýšení plukovníci Dezider Kalina, Pavel Marcely a Ján Malár. VÚA-VHA Praha, Osobní věstníky MNO 1950.

37 DUFEK, J.: Postihy některých kategorií velitelského sboru. In: *Destrukce čs. důstojnického sboru po únoru 1948*. Praha 1993, s. 15-19.

38 VÚA-VHA Praha, MNO/VR, sign. 004/1951.

39 Archiv Ředitelství personální podpory Ministerstva obrany České republiky – AŘPP MO AČR, Rozkazy prezidenta republiky za rok 1951.

40 VÚA-VHA Praha, zbierka kvalifikačných listín, kmeňových listov a osobných spisov Michala Širicu, Viliama Lichnera, Emila Perka, Jána Malára a Dezidera Kalinu – Kišša.

41 To je aj prípad prednostu služby vojnového priemyslu VO 4 a profesora Zbrojného vojenského učilišťa pplk. pech. Gustáva Neštiaka, z ktorého pobyt v nemeckom zajatí taktiež robil „nedôveryhodným“. Odísť museli aj ďalší významní a skúsení bojovníci zo SNP, náčelník štábu IV. armádneho zboru a niekdajší prednosta kabinetu úradu štátneho tajomníka MNO, plk.gšt. Dušan Jamriška a náčelník štábu 9. divízie pplk.gšt. Vladislav Kužel, niekdajší profesor všeobecnej taktiky na Vysokej škole Válečnej, náčelník štábu V. armádneho zboru, či

cie v službách a „menej dôležitých“ druhoch vojsk. Väčšinou išlo o službu v administratívnom, intendantnom, delostreleckom technickom a veterinárnom smere a v automobilovom vojsku.⁴²

Rozsiahle čistky však neboli jediným prostriedkom na mocenské a ideologické ovládnutie armády zo strany komunistického režimu. Keďže armáda mala byť jedným z hlavných garantov mocenského postavenia KSČ, postihli ju zvlášť citelne politické procesy a iné formy súdnych a mimosúdnych perzekúcií. Medzi odsúdenými na dlhoročné tresty odňatia slobody, čiastočnú alebo úplnú konfiškáciu majetku a stratu občianskych práv, nechýbali ani mnohí skúsení dôstojníci bývalej slovenskej armády, vrátane tých, ktorí boli prepustení v predchádzajúcom období.⁴³ Mnohí z nich žili pod prísny dozorom Štátnej bezpečnosti, boli sledovaní a systematicky šikanovaní, či už formou pravidelných výsluchov, alebo organizovaním domových prehliadok.

V nasledujúcom období už čistky a represie zasiahli predovšetkým nižšie kategórie dôstojníckeho zboru aj keď opäť neobišli ani generalitu. V priebehu rokov 1952 – 1954 bolo prepustených 6 325 dôstojníkov, avšak už „len“ 40 generálov⁴⁴, a to vrátane 3 Slovákov. Opäť to boli dôstojníci menovaní do dôstojníckych hodností ešte počas služby v armáde bývalej Slovenskej republiky. V kolotoči čistiek sa nezriedka obeťou stali aj jeho samotní iniciátori, resp. tí, u ktorých evidentne prevládala snaha dostať sa do priazne komunistických funkcionárov, čo je aj prípad brigádnych generálov Antona Rašlu a Pavla Marcelyho. Rašla už ako bývalý člen odvolacej komisie SNR výraznou mierou ovplyvnil formovanie dôstojníckeho zboru povojnovej armády a v čase februárových udalostí zastupoval armádu ako člen organizačnej komisie, v kompetencii ktorej bola činnosť ozbrojených zložiek a použitie represívnych opatrení. Marcely ako bývalý náčelník oblastnej správy obranného spravodajstva VO 4 a prednosta osobného oddelenia HŠ taktiež významnou mierou prispel k upevneniu pozícií komunistov v armáde. V priebehu rokov 1952 a 1953 boli obaja zo svojich funkcií odvolaní a následne preradení do zálohy. Ich osudy boli napriek tomu rôzne. Kým Rašla bol viackrát väznený, Marcelymu bolo „umožnené“ zaradiť sa späť do spoločnosti, pod čo sa zrejme podpísal fakt, že patril medzi tých málo dôstojníkov, ktorí počas služby na východnom fronte prebehli na sovietsku stranu, resp. padli do sovietskeho zajatia. V rámci ťaženia proti slovenským buržoáznym nacionalistom bol začiatkom roka 1953 do zálohy preradený aj náčelník vševojskovej fakulty Vojenskej akadémie v Prahe, brigádny generál Július Nosko, niekdajší veliteľ 2. divízie a veliteľ Vysoké školy válečnej, v čase SNP náčelník štábu povstaleckej armády.⁴⁵

V tomto období sa tak podiel slovenských dôstojníkov na celkových počtoch čs. genera-

náčelník operačného oddelenia VO 4. VÚA–VHA Praha a VA Trnava, zberka kvalifikačných listín a kmeňových listov Gustáva Neštiaka, Dušana Jamriška a Vladislava Kužela – Znievčana.

42 VÚA–VHA Praha, MNO/HKS 1957, sign. 12/12-9.

43 Za všetkých spomeňme Vojtecha Danieloviča a Alexandra Kordu, ktorí zomreli pri výkone trestu. Ojedinelou výnimkou bol plk.tank. Cyril Kuchta, ktorý bol po ročnej väzbe rehabilitovaný a znova prijatý do armády. K problematike perzekúcií dôstojníkov a politických procesov s nimi bližšie pozri: *K politickým procesům v Československu 1948 – 1954*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny. Praha 1994, svazek 15; VALIŠ, Z. – FABŠI-COVÁ, M.: *Vojenské osoby odsouzené státním soudem Praha*, Brno, Bratislava v letech 1948 – 1952. Praha: Historický ústav Československé armády, 1992; PŮČIK, M.: *Politické procesy v Československu v letech 1948 – 1954*. Štúdiijný text. Bratislava 1992; KAPLAN, K.: *Procesy s československou generalitou*. In: *Historie a vojenství*, roč. XXXIX, 1990, č. 3, s. 46-56.

44 DUFEK, J.: *Postihy některých kategorií velitelského sboru*. In: *Destrukce čs. důstojnického sboru po únoru 1948*. Praha 1993, s. 16.

45 VÚA–VHA Praha, zberka kvalifikačných listín, kmeňových listov a osobných spisov Antona Rašlu, Pavla Marcelyho a Júliusa Noska.

lity výrazne zhoršil, nakoľko pri nižšom celkovom úbytku čs. generálov bol úbytok slovenských predstaviteľov podstatne vyšší ako prírastok. V priebehu rokov 1951 – 1954 bolo z armády z rôznych dôvodov nútených odísť spolu až 88 generálov rôznych hodnostných stupňov⁴⁶, z toho bolo 8 Slovákov, čo predstavovalo 9,1 %. 7 z nich vyšlo z radov bývalej slovenskej armády. Za rovnaké obdobie bolo však do prvej generálskej hodnosti vymenovaných len 5 dôstojníkov slovenskej národnosti, z toho dôstojníkov, ktorí boli spojení s armádou bývalej slovenskej republiky, len 3.⁴⁷ Zvyšok predstavovali predstavitelia „robotnícko-rolníckych kádrov“, ktorí sa do armády dostali v priebehu rokov 1951 – 1952 v rámci tzv. stranického náboru.⁴⁸ Práve tieto kádre sa priamo angažovali na zhromažďovaní „usvedčujúcich materiálov“ proti tzv. slovenským buržoáznym nacionalistom, a teda aj na odstraňovaní viacerých svojich kolegov z armády. Podiel dôstojníkov bývalej slovenskej armády i dôstojníkov slovenskej národnosti na početných stavoch čs. generality sa tak výrazne znižoval, až predstavoval k 1. januáru 1954 púhych 5,4 %, keď z 92 generálov bolo slovenských len 5.⁴⁹ Z nich len jediný, generál zdravotníctva Ján Paškan, zastupoval predfebruárový káder.

V prvej polovici 50. rokov sa teda v dôstojníckom zbore systematicky znižoval početný stav príslušníkov bývalej slovenskej armády, čo dokumentuje pokles ich podielu na celkovej počte príslušníkov zboru z 15,2 % z roku 1950 až na 6,8 % v roku 1954.⁵⁰ K uvedenému dátumu bolo teda 3 161 dôstojníkov, ktorí pochádzali z bývalej slovenskej armády, pričom dôstojníci slovenskej národnosti z toho tvorili 35,1 %. Z nich 1 600 sa zúčastnilo ťaženia proti ZSSR, 666 vstúpilo v priebehu vojny do 1. čs. armádneho zboru a 565 absolvovalo domáci odboj v partizánskych oddieloch. Vo väčšine išlo o dôstojníkov, ktorí v období tzv. Slovenského štátu boli do vtedajšej armády povolaní na výkon základnej služby, resp. boli do nej mobilizovaní. V porovnaní s predfebruárovým obdobím to znamenalo pokles ich podielu na celkových počtoch dôstojníckeho zboru o rovnú polovicu. Úbytok príslušníkov bývalej slovenskej armády bol v tomto období v porovnaní s ostatnými prepustenými dôstojníkmi podstatne vyšší, nebol však až taký viditeľný ako v období predchádzajúcom. Príčinou bol obrovský početný rast dôstojníckeho zboru čs. armády, ktorý v priebehu štyroch rokov vzrástol o takmer dva a pol krát. V jeho priebehu však došlo k čiastočnému zlepšeniu národnostnej štruktúry v prospech slovenského prvku. Kým k 1. januáru 1951 počet 3 716 dôstojníkov slovenskej národnosti tvoril 18,8 % z celkového počtu dôstojníkov čs. armády, k 1. januáru 1954 sa tento počet vyšplhal až na 8 919 osôb, hoci percentuálne vyjadrenie 19,1 % až také markantné nebolo.⁵¹

Súčasne došlo k prvým nesmelým pokusom o cieľavedomé zvyšovanie dôstojníkov pochádzajúcich z armády Slovenskej republiky a „urýchľovanie“ ich služobného postupu zo strany politického vedenia štátu a velenia armády. Pod tento fakt sa bezpochyby podpísal aj čoraz častejšie sa prejavujúci názor v slovenskej časti dôstojníckeho zboru o diskriminácii dôstojníkov bývalej slovenskej armády a nerešpektovaní Košického vládneho programu

46 DUFÉK, J.: Postihy některých kategorií velitelského sboru. In: *Destrukce čs. důstojnického sboru po únoru 1948*. Praha 1993, s. 16-17.

47 Išlo o brigádnych generálov Jozefa Zadžoru, Jána Lipového a Jána Strculu, povýšených v priebehu rokov 1953 – 1954.

48 Stranícke kádre reprezentovali Oskar Jeleň a Ján Zeman. AŘPP MO AČR, Rozkazy prezidenta republiky za roky 1951 – 1954.

49 VÚA–VHA Praha, MNO/VR 30/1953.

50 VÚA–VHA Praha, MNO/VR, sign. 31/1954.

51 VÚA–VHA Praha, MNO/VR, sign. 31/1954.

v otázke rovnoprávnosti českých a slovenských dôstojníkov.⁵² Dôsledkom bolo najprv korigovanie kritického postoja kádrových orgánov v posudzovaní dôstojníkov slovenskej armády len z hľadiska ich minulosti. Z obavy narušenia autority strany v tejto otázke však dochádzalo k jej zlepšovaniu spočiatku len veľmi pomaly.⁵³ Pretrvávajúca kritická situácia v národnostnom zložení veliteľského zboru čs. armády, ako aj alarmujúci nedostatok Slovákov v riadiacich funkciách nakoniec celý tento proces urýchlili. Odrazom bola okrem iného aj zmena v prístupe k hodnoteniu dôstojníkov vojnového slovenského štátu na individuálnom a diferencovanom princípe. Ten mal tentoraz prihliadať už nielen na to, kedy a akým spôsobom sa dôstojníci zapojili do boja proti fašizmu, popripade kedy, za akých okolností a z akých pohnútok zbehli zo slovenskej armády, ale aj na to, či šlo o dôstojníkov, ktorí v nej slúžili ako dôstojníci, rotmajstri a poddôstojníci, alebo o dôstojníkov, ktorí boli do bývalej slovenskej armády iba povolani na výkon základnej služby, resp. boli do nej mobilizovaní.⁵⁴ Z hľadiska praktickej realizácie uvedeného prístupu išlo pri starších ročníkoch predovšetkým o „prehliadanie“ ich vojenskej minulosti pri kádrových hodnoteniach na zotrvanie vo funkciách, u tých mladších predovšetkým o všestranné zrýchľovanie ich odborného rastu s cieľom zabezpečiť ich služobný rast pri vyzdvihovaní na vyššie a najvyššie funkcie do riadiacich orgánov čs. armády.⁵⁵ Príslušne kroky a opatrenia však viedli len k miernemu zlepšovaniu národnostného zloženia dôstojníckeho a veliteľského zboru, samotný problém ďalšieho zotrvania a pôsobenia vojakov z povolania z bývalej slovenskej armády neriešil vôbec. Ich úbytok preto pokračoval aj v nasledujúcom období.⁵⁶

A. MASKALÍK: DIE SCHICKSALE DER OFFIZIERE DES SLOWAKISCHEN KRIEGSSTAATES NACH FEBRUAR 1948

Die Offiziere der Armee des slowaksichen Staates aus der Zeit des 2. Weltkrieges gehörten nach dem Anfang des Aufbaues der neuen tschechoslowakischen Armee zu einer der meist problematischen und meist kontroversen Gruppen des neu gebildeten Offizierkorps. Da gerade sie die Mehrheit der Offiziere slowakischer Nationalität bildeten, stellte die Frage ihrer Wirkung und weiterer Existenz in der Armee ein spezifisches Problem dar. Um so mehr, dass nach der Erneuerung des gemeinsamen Staates gerade der Nationalaspekt in der Personalpolitik der Armee eine wichtige Rolle spielte.

In der Schicksalszeit der sog. „grossen Säuberung“, die kompromisslos in den Jahren 1948 – 1954 realisiert wurde, merkte dieses Problem (das für die Machtführung sehr unangenehm war) vielfältige Phasen vor. Die politische Nötigkeit den Regierungsprogramm in dem Punkt des Häufigkeitsverhältnisses der slowakischen Offiziere zu füllen, als auch der dauernde und trostlose Mangel an professionell vorbereiteten Kader weiterhin dämmten die Aversion der Regierungselite und der höchsten Militärkreise denen gegenüber. Überdem noch am Vorbend des kommunistischen Umsturzes stellte ihr Anteil im Korps 11,6%. Weder im Laufe der ausgedehnten Säuberungen in der Armee wurden ihre Angehörigen in solchem Ausmass dezimiert wie z.B. die Offiziere des westlichen Widerstandes. Und so trotzdem, dass ihre Anzahl deutlich sank, ihr prozentueller Anteil in dem Korps schrittweise stieg. Der politische Pragmatismus der Regierungskreise, der in verschiedenem Ausmass praktisch während der ganzen Existenz des tschechoslowakischen Staates der Nachkriegszeit resonierte, begann mit zunehmenden Jahren schrittweise an der Intensität zu verlieren, was im Endeffekt zur er-

52 VÚA-VHA Praha, MNO/Sekretariát ministra 1954, sign. 57-1.

53 VÚA-VHA Praha, MNO/VR, sign. 31/1953.

54 VÚA-VHA Praha, MNO/HKS 1957, sign. 12/1-9.

55 VÚA-VHA Praha, MNO/HPS 1957, sign. 6/3.

56 VÚA-VHA Praha, MNO/HKS 1957, sign. 12/1-9.

VOJENSKÁ HISTÓRIA

heblichen Senkung der Anzahl von slowakischen „Veteranen“ in dem Militärkorps führte. Während im Jahre 1950 ihr Anteil noch 15,2% des Korps bildete, im Jahre 1954 waren es nur noch 6,1% und im Jahre 1959 sogar nur noch 2%. Die drastische Senkung ihrer Präsenzstärke war in dieser Zeit schon wesentlich höher, doch in Folge des riesigen Anstiegs des Militärkorps der tschechoslowakischen Armee nicht mehr so merklich.